

Markéta Šonková

Univerzita Jana Amose Komenského Praha

ORCID: 0000-0003-4152-5279

sonkova.marketa@ujak.cz

Aleš Zpěvák

Univerzita Jana Amose Komenského Praha

ORCID: 0000-0001-5101-2093

zpevak.ales@ujak.cz

**KRÓTKA WYCIECZKA PO GENEZIE
I ISTNIENIU JEDNOŚCI BRATERSKIEJ
NA ZIEMIACH CZESKICH**

**STRUČNÝ EXKURS VZNIKU A EXISTENCE
JEDNOTY BRATRSKÉ NA ÚZEMÍ
ČESKÝCH ZEMÍ**

**BRIEF EXCURSION OF THE
ESTABLISHMENT AND EXISTENCE
OF A UNITY OF BRETHREN IN THE
TERRITORY OF THE CZECH COUNTRIES**

ABSTRAKT

Jedność Braterska (łac. Unitas Fratrum) należy do Kościoła protestanckiego, a jej początki sięgają 1457 roku, kiedy to został założony przez brata Grzegorza w Kunvald w dzisiejszych Czechach Wschodnich. Był to pod względem ilościowym niewielki, ale elitarny kościół, którego najważniejszymi przedstawicielami byli m.in. Petr Chelčický czy Václav Budovec z Budovy. Wśród ważnych członków był także Jan Amos Komenský (1592–1670), który był także ostatnim biskupem Jedności Braterskiej. Nauczanie Jedności Braci opiera się na trzech elementarnych postulatach, a mianowicie na ideale wiary, miłości i nadziei.

Słowa kluczowe: Jedność Braterska, husyci, odnowienie ziemi, reformacja, Biała Góra, Jan Amos Komenský.

ABSTRAKT

Jednota bratrská (latinsky Unitas Fratrum) patří k protestantské církvi a její vznik se datuje do roku 1457, kdy byla založena bratrem Řehořem v Kunvaldu v dnešních východních Čechách. Jednalo se o kvantitativně malou, ale zato elitní církev, mezi jejíž nejvýznamnější představitele patřil např. Petr Chelčický či Václav Budovec z Budova. Mezi významné členy též patřil Jan Amos Komenský (1592–1670), který byl i posledním biskupem Jednoty bratrské. Učení Jednoty bratrské je založeno na třech elementárních postulátech, a to na ideálu víry, lásky a naděje.

Klíčová slova: Jednota bratrská, husitství, Obnovené zřízení zemské, reformace, Bílá hora, Jan Amos Komenský.

ABSTRACT

Unity of Brethren (Latin Unitas Fratrum) belongs to the Protestant Church and its origin dates back to 1457, when it was founded by Brother Gregory in Kunvald (in present-day Eastern Bohemia). It was a quantitatively small, but elite church, among its most important representatives were, for example, Petr Chelčický or Václav Budovec from Budov. Among other important members was John Amos Comenius (1592–1670), who was also the last bishop of the Unity of Brethren. The teaching of the Unity of Brethren is based on three elementary postulators, namely, the ideal of faith, love and hope.

Key words: Unity of Brethren, Hussites, Renewed Land's Constitution, Reformation, Bílá hora, John Amos Comenius.

ÚVOD

Jednota bratrská se zrodila ke konci velkých společenských a náboženských změn, které probíhaly v tehdejších husitských Čechách. Jako taková byla značně ovlivněna učením Petra Chelčického a její vznik se datuje v letech 1457–1458 v Kunvaldu v regionu dnešních východních Čech.

Od samého počátku svého vzniku byla Jednota bratrská pronásledována. Pomyslný zlom nastal počátkem 17. století, kdy bylo v její činnosti patrné lehké uvolnění. Musíme však konstatovat, že tato přívětivá atmosféra ve společnosti netrvala příliš dlouho. Stavovské povstání a následná bitva českých stavů na Bílé hoře roku 1620 znamenala překotný pád celé Jednoty, a tím znemožnění její dosavadní existence. V důsledky porážky protihabsburského povstání a následné tvrdé rekatolizace českých zemí bylo mnoho lidí včetně předních představitelů Jednoty donuceno opustit nejen svůj majetek, ale i vlast. Mezi tyto exilanty patřil i Jan Amos Komenský [Kopecký, Patočka, Kyrášek, 1957]. Někteří členové však do vyhnanství neodešli, zůstali ve své domovině a svou víru se snažili uchovávat v tajnosti.

JEDNOTA BRATRSKÁ

Vznik uskupení Jednoty bratrské byl od samého počátku její existence reakcí na tehdejší společnost. Čím dál častěji se objevovali lidé, kteří veřejně projevovali svou nespokojenost s křesťanskou církví své doby, což vedlo k mnohým eskalacím. Často bylo ze strany chudších vrstev společnosti, ale i nižší šlechty poukazováno na pokrytectví církevních představitelů a na světské chování. Tyto skutečnosti lze nalézt ve spisech Milíče z Kroměříže¹ a dále u Matěje z Janova².

---

¹ Milíč z Kroměříže (mezi 1320 a 1325–29. červen 1374, Avignon) - notář české královské kanceláře, později populární pražský kazatel. Je pokládán za největšího českého reformního kazatele 14. století.

² Matěj z Janova (mezi lety 1350 až 1355 Janov – 30. listopadu 1393 Praha) – čes-

Oba výše uvedení reformátoři si uvědomovali, že církev nelze napravit, pokud nebude změněno chování a chápání jedince. K této problematice se konkrétněji vyjádřil významný československý historik Rudolf Říčan³, který ve své knize píše o Janu Milíčovi takto: „*Vzdal se r. 1363 svých výnosných hodností, aby se oprostil ode všeho styku se svatokupectvím, a dotvrzoval své reformní kázání příkladným životem askety cele stravovaného žárem horlivosti v kazatelském povolání, v duchovenské péči a ve skutečích lásce.*“ [Říčan, 1971]

Milíčovi z Kroměříže skutečně šlo o reformu tehdejší církve, nejen o reformu povrchovou, ale o reformu, která by znamenala změnu samotné podstaty chápání církevní úlohy vůči společnosti. Tuto ideu přijal i Milíčův věrný žák, kterým byl Matěj z Janova. Tyto dva kazatele můžeme s určitou dávkou hrdosti považovat za první reformátory, kteří usilovali o přeměnu tehdejší katolické církve. Aktivita obou představitelů je po právu považována za jakýsi „předkrok“ ke vzniku Jednoty bratrské tak, jak ji známe.

Po Milíčovi a Matěji z Janova se obdobným směrem orientoval i další významný reformátor, kterým nebyl nikdo jiný než Jan Hus. I Jan Hus se snažil o reformu tehdejší a dle jeho názorů „zkorumpované“ církve. Oproti svým předchůdcům zastával Hus vysoké společenské postavení (rektor pražské univerzity). Husovi, stejně jako jeho předchůdcům, šlo o dodržování Písma svatého, tzn. aby mimo jiné existovala spravedlnost mezi lidmi, bez ohledu na jejich postavení v tehdejší společnosti. Právě s odkazem na toto učení neváhal kritizovat představitele katolické církve a poukazovat na jejich mravní úpadek. Tato kritika však nezůstávala dlouho bez odezvy, a to nejen ze strany kněží, ale i ze strany katolické

---

ký katolický kněz a kazatel, církevní reformátor a spisovatel, řazený mezi tzv. „předchůdce Husovy“ a mezi nejvýznamnější představitele rané české reformace.

³ Rudolf Říčan (23. září 1899 Hovězí – 2. listopadu 1975 Praha) – český evangelický teolog, historik, duchovní Českobratrské církve evangelické, překladatel, publicista, editor, profesor Husovy československé evangelické fakulty bohoslovecké (HČEFB).

šlechty a měšťanstva. Musíme však konstatovat, že Hus nepatřil mezi jediné kritiky církve, dalším velkým kritikem stávajících společenských poměrů s akcentem na poměry v církvi byl oxfordský teolog Jan Vikleř⁴. Celá situace eskalovala v době, kdy Jan Hus hlasitě vystoupil proti papežskému vyhlášení křížové výpravy ze strany tehdejšího vzdoropapeže Jana XXIII.⁵ v roce 1412. Papež Jan XXIII. ve své bule přislíbil odpustky každému, kdo se bude křížáckých bojů účastnit. Takováto slova ostře kontrastovala s učením mistra Jana Husa, který díky těmto výrokům papeže označil za „Antikrista“. Tato situace však znepokojovala také samotného krále Václava IV., který čelil nejen lidovým bouřím, které vyvolalo Husovo učení, ale též kolizím katolické a kališnické šlechty, která se snažila krále získat na svoji stranu.

Reakce papeže a kardinálské kurie však na sebe nenechala dlouho čekat. Papež Jan XXIII. vyhlásil klatbu nejen na Jana Husa, ale též na jeho stoupence a ty, kteří by mu poskytovali ochranu. Obsahem papežské klatby byl též zákaz vykonávání jakýchkoliv církevních úkonů, a tím i možnosti rozšiřovat jakékoliv reformní myšlenky. V případě porušení mělo být přistoupeno i ke zboření Betlémské kaple, k čemuž však pro vlnu nevole ze strany obyvatelstva nedošlo. Zikmund Lucemburský, římský a uherský král, bratr českého krále Václava IV., vyvíjel na Jana XXIII. nátlak, aby Husa odstranil do pozadí. Důležitější bylo pro římského krále vyhlášení křížové výpravy proti Osmanské říši, která v té době ovládala Balkánský poloostrov a směřovala k Uherskému království.

V této kolizní době svolal papež roku 1413 koncil do města Kostnice, jehož obsahem měla být i možná reforma církve či spíše pouze roz-

---

⁴ Jan Vikleř, (asi 1320/1331 – 31. prosince 1384) byl anglický filozof, realista novoplatonského zaměření, teolog na Oxfordské univerzitě a propagátor reformy římskokatolické církve. Velká část jeho učení byla oficiálně odsouzena coby hereze.

⁵ Jan XXIII. (kolem 1370 – 22. prosince 1419 Florencie), vlastním jménem Baldassare Cossa, byl vzdoropapež (1410–1415), následník Alexandra V., zvoleného písánským koncillem.

prava o ní. Vedlejší otázkou bylo i vyslyšení Jana Husa a rozprava o jeho působení v českých zemích. Výsledkem tohoto slyšení však bylo Husovo obvinění z kacířství, exkomunikace a následně odsouzení k upálení, které proběhlo 6. července roku 1415. Dle koncilu bylo Husovo učení v přímém rozporu s obecnou naukou církve.

Účastníci papežského koncilu se domnívali, že upálením Jana Husa bude celá z hlediska církve neutěšená situace v českých zemích vyřešena. Opak byl však pravdou, nikdo s tehdejších účastníků koncilu nemohl tušit, jak velký negativní ohlas v Čechách tento akt bude mít nejen mezi obyčejnými lidmi, ale i mezi tehdejší českou kališnickou šlechtou. Mezi obyčejnými lidmi zavládl hněv, který byl umocněn pocitem nespravedlnosti vůči nim samým.

Jan Hus však nebyl jediným představitelem reformačního učení, který položil život za poznanou pravdu a svobodu svědomí. Proti uvedenému koncilu a jeho výsledkům se postavil i další český teolog a Husův stoupenec a žák Jeroným Pražský⁶, který roku 1416 zahynul stejnou mučednickou smrtí jako jeho učitel. V této době však v české společnosti panoval neklid, který se projevoval nejen na myšlení obyvatelstva, ale též na tehdejším hospodářství. Obyvatelstvo vidělo, že existují kněží, kteří chápou pravdivý výklad Bible jako své poslání, včetně jeho dodržování. Byli svědky mnohých nespravedlivých odsouzení, což ve výsledku vedlo k eskalaci celospolečenského napětí, které nazýváme husitskou revolucí.

---

⁶ Jeroným Pražský (1377 nebo 1378 Praha - 30. květen 1416 Kostnice) byl český filozof a teolog. Byl upálen roku 1416 v německé Kostnici. Stal se mistrem čtyř univerzit (Pařížské, Kolínské, Heideberské a Pražské). Studoval i v Oxfordu a byl propagátorem myšlenek Jana Viklefa. Byl chráněncem a přítelem Jana Husa. Byl také nekonformním, výřečným rétořem a ve svém projevu uměl zaujmout posluchače. Neskrýval svou náklonnost k ženám. Skládal písně, ve kterých neváhal zesměšňovat své odpůrce (složil například později husitskou píseň „Slyšte rytíři boží“). Byl zastáncem realismu a kritikem modloslužebnictví.

Jedním z významných úspěchů této revoluce bylo povolení přijímat podobojí také pro obyčejný lid⁷. Roku 1433 se na tomto ústupku usnesl koncil v Basileji, který pro Čechy znamenal značné privilegium (s přihlédnutím ke skutečnosti, že v ostatních zemích světa směli víno přijímat pouze kněží). V tomto období nalézáme předchůdce myšlenek Jednoty bratrské, kteří se neztotožnili s převládajícím všudypřítomným násilím a kteří boj se zbraněmi nepovažovali za správnou formu protestu pro jakéhokoliv křesťana. Mezi tyto jedince patřil i Petr Chelčický, který Bibli považoval za jedinou morální autoritu, čímž v této rovině navázal na husitské učení.

Mezi další pomyslné zakladatele Jednoty bratrské patřil i husitský arcibiskup Jan Rokycana⁸, který svým horlivým kázáním nadchl tehdejšího správce Emauzského kláštera v Praze Řehoře Krajčího. Ten se díky Rokycanově kázání rozhodl založit společenství, ve kterém budou lidé žít čestně a řídit se zásadami prostého života. Vůči nově vzniklému společenství se příznivě postavil též tehdejší zemský „kališnický“ správce, Jiří z Poděbrad, který tomuto nově vzniknuvšímu společenství roku 1457 poskytl možnost usadit se na jeho panství ve východočeském Kunvaldu. Do panství tak přesídlilo několik málo jedinců nového spolku, jejichž způsob života zahrnoval přísnou kázeň a dobrovolnou chudobu. Přestože se v dnešním smyslu chápání zdá dosti nepravděpodobné, že by se k této skupině připojovali další lidé, opak byl pravdou. Tato skupina však mezi sebe jedince s určitým druhem povolání nepřijímala, např. obchodníky, hospodské a vojáky. Neuvěřitelné je, že i přes všechnu strohost života přitahovali stále další a další jedince. Novými stoupenci se stávali řemeslníci, sedláci i členové nižší šlechty z okolí i jiných částí Čech a Moravy.

---

⁷ Samotné přijímání pod obojí se stalo roku 1420 jedním ze čtyř artikulů pražských, které většina husitů přijala jako svůj program na sněmu v Čáslavi roku 1421.

⁸ Jan Rokycana (asi 1396 Rokycany – 22. února 1471 Praha) - husitský teolog, zvolený arcibiskup kališnické církve.

Relativně mírumilovná existence tohoto spolku však netrvala příliš dlouho. V době plné válečných útrap a neustálých konfliktů museli tito lidé čelit celé řadě nepříjemností, které souvisely se zabavováním a ničáním jejich majetku a také jejich vězněním. Zastánci kališnictví žádali Jiřího z Poděbrad, aby stoupence tohoto uskupení odstranil-zlikvidoval, a protože jeho elementární snahou bylo udržet křehký pokoj v zemi a dosáhnout vlastní korunovace, slíbil papežovi pronásledování všech kacířů. Mezi ty podle jeho interpretace nepatřili kališníci, jež považoval za příslušníky římské církve, ale právě stoupenci Jednoty bratrské [Halama, 2007]. Proti té začal od roku 1460 razantně zasahovat. Mnoho bratří, včetně Řehoře, bylo uvězněno. Na svou obhajobu sepisovali písemné obrany, zakoušeným utrpením se ale jen utvrzovali ve své víře (Říčan 1956).

I přes nelehkou situaci, v níž se v těchto kolizních dobách Jednota bratrská nacházela, můžeme spatřovat i určitý přínos, který tkvěl právě v upevňování víry jejich stoupců a jehož výsledkem bylo povolení vysvětit vlastní kněze. Zřízení vlastního kněžstva v roce 1467 bylo odvážným krokem, protože opomíjelo dosavadní praxi apoštolsko-biskupské poslušnosti, která byla, byť s jistými potížemi, akceptována i husity. V očích ostatních křesťanů byli kněží Jednoty stále laiky a úkony jimi prováděné byly neplatné, stejně jako samotné jejich kněžství. Jako každý člen Jednoty, kněz zejména měl žít asketickým životem podle evangelia. Výkon a hodnota jeho služby měla být, na rozdíl od římského pojetí, úměrná jeho kvalitám. Nezpůsobný kněz nejen, že neprospívá sobě, ale ani jeho svátostné úkony nemohou být platné. Tento názor můžeme nalézt i v radikálním pojetí husitství [Zemek, Kumpera, 2007].

Představitelé a členové Jednoty bratrské měli pověst spolehlivých a pracovitých lidí, kterých si šlechta vážila a pro jejich přičinlivost je vždy na svých statcích a panstvích vítala. I přes počáteční soulad se členové nově vzniklého uskupení začali diferencovat. Jádrem tohoto rozdělení byl vnitřní konflikt vyvolaný těmi, kdo nesouhlasili, aby se pří-

slušníci církve zapojili do obchodu a veřejné správy (sedláci) a dalšími členy, kteří oproti tomu souhlasili s tím, aby členové skupiny zastávali veřejné úřady a nebránili se uskutečnit kroky směrem do společnosti. Důležitou principem byl fakt, že jejich hodnoty musely zůstat zachovány v kontextu vykládaného biblického základu. Navzdory vnitřním konfliktům se k Jednotě připojovalo stále větší a větší množství nových členů, a církev tím dále rostla.

Snahy o zničení Jednoty bratrské pokračovaly i v dalších desetiletích a staletích, kde dalšími z pronásledovatelů byli členové habsburského císařského domu. Mezi první nepřátele z řad Habsburků patřil Ferdinand I. Habsburský, který byl zastáncem absolutismu a držení se tradic, mezi něž patřila i loajalita a příslušnost ke katolické církvi. Problém však nastal v tom, že katolický císař v českých zemích měl jako své poddané obyvatelstvo hlásící se převážně k husitství anebo právě k Jednotě bratrské.

Ferdinand I. Habsburský a katolická církev vnímali své postavení v Čechách jako nestabilní, a cítili silnou potřebu podpořit své panování příchodem jezuitů. Cílem tohoto kroku bylo navrátit obyvatelstvo v českých zemích zpět do náručí římské církve. Právě tento krok je počátkem tzv. rekatolizace v českých zemích. Učení a vliv nově příchozích jezuitů měly však na české země spíše negativní dopad. Nelze upřít jejich snahy v oblasti podpory vzdělanosti a v oblasti zakládání škol, velmi negativně však můžeme hodnotit jejich vliv a působení na českou kulturu. Jejich hlavní činností bylo přísné cenzurování tehdejší literatury, provádění domovních prohlídek, a v případě nálezu českých knih jejich ničení a pálení na hranicích. Mezi nejhorlivější představitele a zastánce této cenzury patřil Antonín Koniáš⁹.

---

⁹ Matěj Antonín Koniáš (13. února 1691 Praha - 27. října 1760 Praha) - český kazatel, misionář, cenzor a náboženský spisovatel, člen jezuitského řádu. Známý je především zabavováním a pálením protestantských a jinak nekatolických „bludných“ knih a jejich nahrazováním díly katolickými.

Změnu v této politice znamenala až vláda Rudolfa II., panovníka, který byl známý svými záchvaty silné melancholie, které dnes chápeme jako příznaky schizofrenie. Rudolf II. byl vládcem, kterého silně ovlivňovaly jeho nemoci jak fyzické, tak duševní a kterému na jeho zdravotním stavu nepřidávaly ani zákeřné kroky členů jeho rodiny s cílem připravit ho o trůn. Z tohoto důvodu pojal ke své rodině nedůvěru, a když mu byla odňata (dalo by se říci „ukradena“) uherská koruna, rakouské země a markrabství moravské ve prospěch jeho bratra Matyáše, zaměřil se na získání podpory v českých zemích. Roku 1609 vydal tzv. Majestát (v literatuře se někdy dočítáme „Rudolfův Majestát“), který zaručil českým stavům náboženskou svobodu.

Mezi významné osobnosti tohoto období můžeme bez nejmenších pochyb řadit význačného českého šlechtice, učenca a politika Václava Budovce z Budova¹⁰. Právě díky Budovcovým snahám byl Majestát vydán. Budovec z Budova patřil k významným politikům a diplomatům své doby, který se pyšnil ovládním mnoha cizích jazyků. V českém učení je však znám především pro svou horlivou účast při stavovském povstání – konfliktu, který byl důsledkem sporů mezi katolíky a protestanty.

Bitva na Bílé hoře roku 1620, která znamenala porážku českých stavů a jejich spojenců, byla historickým mezníkem i pro členy Jednoty bratrské. Ferdinand II. Habsburský, král, císař a pobělohorský vítěz a jeho katoličtí spojenci nenechali na svou odplatu dlouho čekat a krutým způsobem se se stavovskými povstalci vyrovnali. Byla to doba plná poprav, konfiskací majetku a vyhnanství.

V době pobělohorské, tj. v době protireformace se členové Jednoty bratrské museli skrývat před odplatou katolických vítězů, trpěli nábo-

---

¹⁰ Václav Budovec z Budova (28. srpna 1551, Červené Janovice – 21. června 1621, Praha) – český politik, diplomat a spisovatel, významná postava politického a náboženského života českého stavovského státu ve 2. polovině 16. století a na počátku 17. století, příslušník rodu Budovců z Budova.

ženským útlakem a scházeli se pouze na utajených shromážděních. Z nábožensky tolerantní ciziny přicházeli do Čech a na Moravu kazatelé a přinášeli zpěvníky, Bible a další literaturu, přestože jim hrozil žalář a nemilosrdné mučení.

Nový začátek Jednoty bratrské je zaznamenán až v 18. století, kdy se do společenského dění zapojil Kristián David¹¹. Dalo by se říci, že k mnohému, co Kristián David podnikl, jej inspiroval tesařský mistr, u něhož v moravském Holešově pracoval. Právě zmíněný tesařský mistr měl na půdě svého domu, za trámem, tajně schovanou Bibli, kterou Kristián našel. Krom jiného chodíval na náměstí kolem šatlavy, kde byli ve vlhku a temnu uvězněni členové Jednoty bratrské, kterým potají naslouchal. Byl jejich podněty natolik ovlivněn, že se rozhodl hledat místo, které by bylo pro tuto skupinu útočištěm, kde by pro svou víru nemuseli být zavíráni a mučeni. Takovéto místo se mu podařilo najít. Získal si přízeň u saského šlechtice a mecenáše Mikuláše Ludvíka von Zinzendorfa¹², který dovolil, aby exulanti žili na jeho panství v Horní Lužici poblíž Žitavy. Tito exulanti zde roku 1722 založili osadu nazvanou Herrnhut – Ochránov. Kristián David sem nejen přivedl první obyvatele, ale také pro ně pomáhal stavět první domy a svým působením se stal spoluzakladatelem obnovené církve. Nově zbudovaná osada se stala místem, kam mohli pronásledovaní členové Jednoty bratrské přijít, usadit se a svobodně vyznávat svou víru. Jednalo se o mírumilovný čin, který měl dobrou myšlenku. Ta však nepočítala s tím, že by do Ochránova přicházeli i vyznavači jiných věr a vyznání, kteří také hledali útočiště a svobo-

---

¹¹ Kristián David (17. února 1692 v Ženklově – 3. února 1751 v Ochránově) - misionář z Moravy. Již svými současníky byl nazýván jako „moravský Mojžíš, božský tesař, apoštol či tvůrce Ochránova“.

¹² Mikuláš Ludvík hrabě ze Zinzendorfu a z Pottendorfu (německy Nikolaus Ludwig (Reichs-)Graf von Zinzendorf und Pottendorf, 26. května 1700, Drážďany – 9. května 1760, Ochránov) – německý náboženský a sociální reformátor, zakladatel a biskup obnovené jednoty bratrské.

du svědomí. Toto míšení duchovních proudů zapříčinilo spory a hádky. Roku 1727 však byly tyto rozpory utlumeny a došlo ke znovuobnovení staré Jednoty bratrské.

Významným milníkem bylo přijetí tzv. „Tolerančního patentu“ Josefa II. v roce 1781, který představoval nastolení náboženské svobody. Jedná se o dokument, který je po dlouhá staletí vnímán jako obecně vzato prospěšný. Při bližším zkoumání v kontextu doby, ve které byl vydán, můžeme spatřovat jak jeho výhody, tak nevýhody. Pro Jednotu bratrskou nepředstavoval ovšem výhody takřka žádné. Důvodem pro vydání „Tolerančního patentu“ byla snaha císaře a jeho aparátu vyrovnat se pokrokové Evropě a na straně druhé zničit ilegální církevní společnosti, které by mohly být v budoucnu zárodkem nepokojů. Právě prostřednictvím tohoto patentu bylo možno proti těmto skupinám politicky i jinými způsoby zakročit. Církev, které byly patentem tolerovány, se na úroveň s katolickou církví nikdy nemohly dostat (byly omezeny ve vzniku i v působení). Jako příklad můžeme uvést, že jejich kostely nesměly mít ani věže, ani zvon, jejich vchod nesměl vést z žádné ulice, ale pouze zezadu a pro založení se muselo najít nejméně 100 rodin či 500 členů. Ani mezi těmito církvemi se však Jednota bratrská neobjevila, takže její členové se museli hlásit buď k církvi luterské, nebo reformované. Tvrdší změny nastaly nástupem tzv. Bachovského absolutismu¹³, který se opíral pouze o katolickou církev, a tím napomohl znovunastolení tvrdé vlády připomínající období pobělohorské. Bach tak věrně vykonával vůli svého panovníka Františka I. Habsburského. Až po pádu těchto omezení v celospolečenském životě a následným vydáním tzv. „Protestantského

---

¹³ Bachův (Bachovský) absolutismus nese pojmenování podle Alexandra svobodného pána von Bacha (4. ledna 1813 Loosdorf – 13. září 1893 Unterwaltersdorf). Byl to rakouský politik, během revolučního roku 1848 nejprve představitel liberálů, později strůjce a vykonavatel politiky potlačení revoluce, ministr spravedlnosti a ministr vnitra Rakouského císařství. Jeho působení na počátku vlády Františka Josefa I. je spojeno se znovuzavedením neústavní moci - tzv. neoabsolutismu.

patentu“ roku 1861 došlo ke konečnému a úplnému zrovnoprávnění protestantů s katolíky.

Jakmile to jen bylo možné, členové Jednoty bratrské se chopili své šance, která se jim naskytla a již rokem 1862 začali po českých zemích konat evangelizační cesty. Díky tomu byl např. založen sirotčinec v Čermné u Lanškrouna. Musíme však konstatovat, že až do roku 1880 však byla veškerá aktivita Jednoty bratrské zakázána. Nicméně nové sbory vznikaly a o jejich zakládání se zasloužil mezi jinými i Václav Vančura, později první biskup obnovené Jednoty bratrské. Byl učitelem a na církevní škole v Horní Čermné se setkal s již zmíněnou prací Jednoty bratrské a bratrem, který tento sirotčinec založil. Seznámil se s Ochranovem a rozhodl se stát se kazatelem.

PŮSOBENÍ JANA AMOSE KOMENSKÉHO V JEDNOTĚ BRATRSKÉ

Jan Amos Komenský se narodil 28. března 1592 na Moravě. Podle některých pramenů v Uherském Brodě, možná to bylo v Komni, ale s největší pravděpodobností v Nivnici, kterou ve svém životopise sám zmiňuje. Prvním významným milníkem v životě Komenského bylo setkání s mimořádně vzdělaným aristokratem a zejména hlavním mecenášem zdejší Jednoty bratrské Karlem starším z Žerotína. Ten se stal spolu se správcem místní školy a biskupem Jednoty bratrské Janem Láneckým Komenského patronem a ve snaze zajistit si vzdělaný a schopný kněžský dorost jej vyslali na nákladná zahraniční studia. Nasavská akademie v Herbornu (území dnešního Německa) neměla právně potvrzený univerzitní statut, ale díky své vysoké úrovni předčila mnohé univerzity. Mezi významné profesory patřil lékař a filozof Jindřich Gutberleth, pod jehož předsednictvím proběhla roku 1612 první Komenského veřejná disputace.

Následující rok pokračoval Komenský ve studiu na heidelberské bohoslovecké fakultě. Studium mělo na jeho budoucí dílo velký vliv. Hluboce na něj zapůsobilo učení zdejšího profesora Davida Pareuse o smíření protestantských církví a o nutnosti odstranit války jako překážky lidské blaženosti. Pod vedením profesora Copenia tady obhájil svoji disputaci *O povaze ospravedlňující víry*.

Po návratu na Moravu byl roku 1616 vysvěcen na bratrského duchovního. Z této doby pochází spis *Retuňk proti Antikristu a svodům jeho*. Komenský v něm vysvětluje spor protestantů s papežstvím jako zápas o obnovu pravé apoštolské církve, v němž čeští husité a Jednota bratrská sehráli významnou roli. Záchranu před Antikristem, ovládajícím římskou církev, vidí autor ve společném postupu všech nekatolíků a účinné evangelické výchově mládeže.

Roku 1618 Komenský přesídlil do Fulneku, kde začal pečovat o nedávno zřízenou bratrskou školu. Poklidné období však přerušila 23. května 1618 pražská defenestrace, která zahájila České stavovské povstání proti rostoucímu habsburskému tlaku. Po porážce stavovských vojsk v bitvě na Bílé hoře roku 1620 byl následně roku 1621 vydán dekret o vypovězení nekatolických duchovních ze země. Evangelické bohoslužby byly zakázány a na Komenského byl vydán zatykač. Kapucín P. Bonaventura dokonce prohlásil Komenského kacířem a nechal v roce 1623 ve Fulneku veřejně spálit jeho knihovnu včetně části rukopisů uschovaných na radnici. O čtyřicet let později (v Amsterdamu roku 1661) o tomto období píše v dopisu svému nakladateli a příteli Petru Montanovi slovy, z nichž ani po takové době nevyrchala hrůza a bezmezny žal: „*Když vzrůstalo temno pohrom (roku 1623), a jak se zdálo, nezbyvala žádná naděje na lidskou pomoc nebo radu, jsa zmítán nepopsatelnými úzkostmi a pokušeními, uprostřed noci (kterou jsem již jako několik předešlých trávil bez spánku) byl jsem zachvácen neobyčejnou horečkou, volal k Bohu, vyskočil z lože, chopil se bible a modlil, aby nestačí-li útěcha lidská, nepouštěl mne svým nitrem Bůh.*“ [Komenský, 1975].

Útočiště našel na panství Karla staršího ze Žerotína v Brandýse nad Orlicí, kde se opět začal věnovat usilovné práci. V Brandýse bylo v této době soustředěno i vedení Jednoty, které se postupně připravovalo na emigraci. Komenským v této době hodně cestoval a vedl řadu jednání s cílem zajistit podporu ze zahraničí. V Berlíně se setkal s vůdcem moravské protestantské šlechty Ladislavem Velenem ze Žerotína a v nizozemském Haagu jednal s exilovým českým králem Fridrichem Falckým. V roce 1627 byla po porážce koaličních protestantských vojsk v Německu a na Moravě císařskou armádou pod vedením Albrechta z Valdštejna, původně člena Jednoty bratrské a nyní vzorného katolíka, vydána nová ústava – Obnovení zřízení zemské. Katolictví bylo prohlášeno za jediné povolené náboženství. Následujícího roku se z Čech a Moravy vystěhovalo na tři sta šlechticů a několik tisíc měšťanských rodin. Komenského novým domovem se stalo polské Lešno. Přijal nabídku správce místního panství barona Jana Jiřího Schlichtinga, člena Jednoty bratrské, a nastoupil s platem 140 zlatých ročně jako učitel na lešenském gymnáziu.

Roku 1641 odjel Komenským na pozvání do Londýna. Anglie zažívala bouřlivé období. Nové objevy a mohutný hospodářský vzestup otevřely cestu ke vzniku buržoazie, která žádala rozsáhlé reformy a stavěla se proti absolutistické vládě. Jedním z reformátorů měl být i Komenským, který, spolu se Samuelem Hartlibem a anglickým duchovním Johnem Durym, měl připravit pedagogické reformy pro anglické školství.

Jeho kroky následně směřovaly do Švédska a Nizozemí, kde se v červenci 1642 setkal se slavným francouzským filozofem Reném Descartem. V Amsterdamu jednal s tamější církevní radou, která na základě jeho přímluvy věnovala šest tisíc zlatých na podporu českých kazatelů v Polsku. Jeho cesta dále pokračovala znovu do Švédska, kde se setkal se svým mecenášem Ludvíkem de Geerem, nizozemsko-švédským podnikatelem. Výměnou za vytvoření didaktických učebnic pro školy, které chtěl svým jménem věnovat Švédsku, se de Geer zavázal vyplácet Jednotě bratrské tisíc tolarů ročně, přičemž jedna polovina by směřovala do

Polska, druhá do Uher. Komenskému zároveň přislíbil podporu českému národu v boji proti Habsburkům.

Švédská vojska po několika úspěšných bitvách s císařskou armádou v této době kontrolovala téměř celou severní a střední Moravu. V listopadu téhož roku získal Jan Amos souhlas Jednoty k přestěhování do polského města Elblag, tehdy rušného obchodního centra pod kontrolou Švédů. V nedaleké Toruni se účastnil vyjednávání o politickém a náboženském smíření v Polsku. Komenského politické postoje se ale neshodovaly se zájmy Švédů ani mecenáše Geera, byl proto nucen vrátit se zpět do Lešna. 24. října 1648 byl podepsán vestfálský mír, který ukončil třicetiletou válku. Čechy zůstaly součástí habsburské monarchie a jedinou povolenou vírou zůstalo katolictví. Pro české protestantské exulanty z toho plynulo, že se již nikdy nemohou vrátit do vlasti. Vestfálský mír tak byl pro Komenského jakožto velkého propagátora mírových idejí paradoxně koncem všech nadějí.

V českých zemích se zatím rozběhla násilná rekatolizace. Nevídanou brutalitu, kterou užívala vrchnost k obracení na víru, působivě popsal Komenský v díle *Truchlivý: „mečem postínáno, jak mnoho po šibenících, po stromoví, po vratech vlastních domů pověšeno, jak mnoho koními posmýkáno, počtvrceno, do kol vpleteno, ohněm popáleno, v vodách potopeno, jak jim jazykové vyřezování, za nehty cvekové biti, na skřipce a do kozlů věšení“* [Kumpera, 1992]. Roku 1650 reagoval Komenský dílem *Kšaft umírající matky Jednoty bratské* na četné názory těch, kteří již neviděli v další existenci Jednoty smysl. O její budoucnosti bylo rozhodnuto téhož roku. Bratrský sněm pod vlivem biskupa Jana Amose se po vleklých jednáních nakonec rozhodl Jednotu nerozpustit, naopak udržet ji a posílit organizaci bratrských obcí.

Komenský na pozvání knížecího rodu Rákócziů přijel do Uher, kde na knížecím dvoře v Blatném Potoce strávil čtyři roky. Cestou projížděl české bratrské sbory na Moravě i Slovensku. V červnu roku 1654 se Komenský rozhodl vrátit se zpět do Lešna. Zde pravidelně kázal v nově zří-

zeném kostele svatého Jana a veškerý volný čas věnoval práci na *Obecné poradě o nápravě věcí lidských*.

Polsko-litevský stát s katolickým králem Janem Kazimírem byl v létě 1655 napaden Švédy a během krátké doby se válka rozšířila do mnoha části země. Švédská vojska byla na některých především protestantských územích vítána jako osvoboditelé. Král Karel X. Gustav na svou stranu získal i velkopolské a litevské protestantské rody, které v něm viděly budoucího polského krále, jenž by zajistil bezpečnost východního území proti stále nebezpečně sílícímu Rusku. Válka však vzala jiný směr, švédský král oslabil své vojenské síly střetem s Braniborskem a v Polsku vznikla vlna obrovského odporu živená jezuitskou propagandou. Stále častěji docházelo ke srážkám mezi venkovským obyvatelstvem a Švédy. Partyzánské oddíly v síle deseti tisíc mužů koncem dubna obklíčily Lešno a žádaly vydání barona Schlichtinga, který však již město tajně opustil. Město se vzdalo, vypukla panika, vraždění a dílo zkázy dokončil třídní požár. V plamenech skončila knihovna, většina archivu Jednoty bratrské a také velká část majetku Komenského včetně jeho rukopisů.

Lešno se po požáru poměrně rychle vzpamatovalo. Byly postaveny čtyři kostely, gymnázium a radnice, pomalu se vracelo do povědomí jako náboženské centrum. Paweł Sapieha napsal do svého deníku z roku 1695 o Lešně jako o „bohatém“ městě s „kostelem krásné stavby“ a „krásnými bohatými věži“. Byla přestavěna škola, jejímž rektorem v letech 1662–1682 byl Adam Samuel Hartman. Avšak město ani škola nikdy nedosáhly stejného významu jako v první polovině sedmnáctého století, a to především díky aktivní přítomnosti Jednoty bratrské. Zaničkl pocit určité stability, „ekumenické spolupráce“ a bezpečnosti, kterou zaručovala Jednota bratrská. V padesátých letech (do dubna 1656) sedmnáctého století bylo Lešno vlastně jediným centrem protestantismu, které v té době mělo tak velký vliv na polskou kulturu. Po zničení Lešna,

elita Jednoty bratrské, pod vedení Jana Amose Komenského emigrovala. Arianští intelektuálové se brzy vydali v jejích šlépějích. [Rott, 2002].

Z řady přátelských nabídek se Komenský rozhodl pro Amsterdam, kdy přijal pozvání Laurence de Geera, potomka svého dřívějšího podporovatele Ludvíka. Nizozemí bylo pro Komenského vždy vzorem svobody a společenského uspořádání, stalo se proto i jeho domovem pro zbytek života. Ve své práci však nezapomněl ani na české krajany, pro které nechal vytisknout česky psaný zpěvník *Kancionál* a výtah z bible *Manualník*. Z fondu Charitatis nizozemské reformované církve zajistil nemalou finanční podporu pro Lešno. Díky jeho usilovné práci vzniklo v Amsterdamu mnoho spisů, kterými se Komenský také snažil více či méně ovlivnit politické a kulturní dění tehdejší Evropy. Mezi mnohými k nim patří: *Odevzdání pochodně*, *Poslední pozoun nad Německem*, *Posel míru* nebo *Světlo z temnot*, přeložené protihabsburské proroctví Mikuláše Drábíka.

15. listopadu 1670 Jan Amos Komenský zemřel a byl pochován ve valonském kostelíku v Naardenu.

ZÁVĚR

Jednota bratrská byla vždy zahalena určitou dávkou tajemna. Její jméno je do dnešních dnů skloňováno zejména ve spojitosti s jejími hlavními představiteli. Ze státníků to byl zejména Václav Budovec z Budova, který se především zasloužil o vydání Rudolfova Majestátu, a Karel starší ze Žerotína. Z církevních členů Jednoty bratrské to byl především Jan Blahoslav, který je ve společnosti znám zejména jako překladatel Nového zákona, zasloužil se o vzdělání, rozvoj českého jazyka a napsal mnoho znamenitých knih, jako je *Muzika* nebo *Gramatika*. Zcela nepominutelným představitelem je však poslední biskup staré Jednoty bratrské a tzv. „učitel národů“ Jan Amos Komenský, který je autorem mnoha významných pedagogických, filosofických i teologických děl.

Památek spojených se starou Jednotou bratrskou se do současnosti mnoho nedochovalo. Důvodem bylo především to, že po Obnoveném zřízení zemském, které bylo vydáno v českých zemích, museli členové Jednoty odejít nebo změnit své náboženství a jejich majetek přešel do držení katolické strany. Kostely nebo sbory byly přestavěny nebo úplně zničeny, např. dříve slavná ivančická škola byla později využívána jako skladiště a dnes je z ní hostinec. Z přírodních památek se dodnes dochoval Růžový palouček a bratrská lípa v Kunvaldu. Ze stavebních památek se nám dochovaly většinou bratrské sbory a z novějších památek sochy, náhrobky či památníky, které byly postaveny na počest Jednotě bratrské.

LITERATURA

- Kopecký, Jaromír, Patočka, Ján, Kyrášek, Jiří (1957), *Jan Amos Komenský – Nástin života a díla*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Halama, Jindřich a kol. (2007), *Jednota bratrská 1457–2007*. Přerov, Muzeum Komenského.
- Hušek, Petr (2008), *Jan Amos Komenský (1592–1670)*. Ústí nad Labem: 2H HOLINGER ve spolupráci s organizací YMCA.
- Komenský, Jan Amos (1960), *Vybrané spisy Jana Amose Komenského II*. Praha: SPN.
- Komenský, Jan Amos (1975), *Vybrané spisy Jana Amose Komenského VIII*. Praha: SPN.
- Kumpera, Jan (1992), *Jan Amos Komenský – poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis&nakladatelství Svoboda.
- Kuras, Benjamin (2007), *Slepování střepů, Komenského návrat*. Praha: Wald Press s.r.o.
- Muzeum Jana Amose Komenského v Uherském Brodě, 2021 [online]. Dostupné z: <https://komensky.mjakub.cz/>.

- Patočka, Jan (1998), *Komeniologické studie II*. Praha: Oikoymenh.
- Polišenský, Josef, Pažízek, Vlastimil (1987), *Jan Amos Komenský a jeho odkaz dnešku*. Praha: SPN.
- Rott, Dariusz (2002), *Bracia czescy w dawnej Polsce*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Říčan, Rudolf (1971), *Jan Amos Komenský – muž víry, lásky a naděje*. Praha: Kalich.
- Říčan, Rudolf (1956), *Jednota bratrská 1457–1957: sborník k pětistému výročí založení*. Praha: Kalich.
- Zemek, Petr, Kumpera, Jan, (2007), *Jednota bratrská – zbožnost, mravnost, tolerance: Odkaz české reformace evropské duchovní kultuře, 550. výročí vzniku (1457–2007)*. Uherský Brod: Muzeum Jana Amose Komenského.